

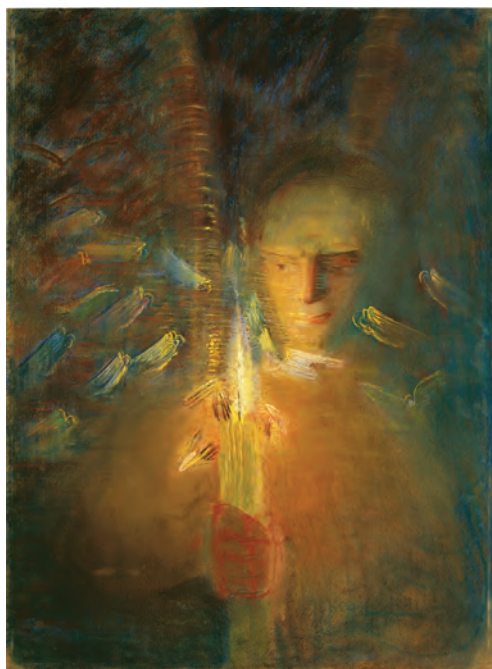
„Nuskrisiu į labai tolimas šalis..“

M. K. Čiurlionis

PRATARMĖ

Iškiliausias visų laikų mūsų menininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911) yra vienas pagrindinių mitologizuotų lietuvių meninės sąmonės naratyvų ir *tautiškumo simbolių, išaugusių iš giliausių gimtinės gamtos versmių, ūkuose ir žalsvose spalvose paskendusio Dzūkijos kraštovaizdžio*, subrandintas liūdesio ir melancholijos persmelktų lietuvių liaudies dainų. Realūs intelektualinės ir kūrybinės biografijos faktai jo kūrybos interpretacijose netikėtai susipina su įvairiais legendiniais pasakojimais, kurie klajoja gausybėje jo kūrybai skirtų epigoniškų tekstų. Čiurlionio genialumas, aukštų dvasingų idealų siekiai, būties tragizmas, tarsi lemties prakeiksmas, persekiojęs jį realiaame gyvenime ir ankstyva mirtis, ilgainiui transformavosi į autentiško menininko-genijaus vaizdinį, kuris *post factum* įsiliejo į *dramatišką vadinamojo tragiškojo modernizmo pasakojimų istoriją*. Čiurlionis svajojo pasiekti lakios vaizduotės sukurtus tolimus amžino grožio, harmonijos kupinus pasaulius, tačiau vos išskleidus sparnus link tikslo ir pasiekus dailės bei muzikos kūrybines aukštumas, šis skrydis netikėtai nutrūko.

Tai buvo reto universalumo menininkas, išsiskiriantis unikaliais muzikiniais, dailės ir literatūriniais sugebėjimais. Muzikos dvasia persmelktos „sonatinės“ tapybos įgyvendinimo projektas ir atvertos naujos abstrakcionizmo, poetinio siurrealizmo, metafizinės tapybos bei dvylikatonės muzikos kūrimo erdvės pavertė Čiurlionį reikšminga *novatoriška* pereinamojo etapo nuo neoromantinės tradicijos prie *tragiškojo modernizmo* figūra. Šio menininko asmenybėje ir kūryboje atsiskleidė sudėtingos radikalių lūžių esteti-
nėje sąmonėje ir mene epochos tragizmas.

M. K. Čiurlionis. *Tiesa*. 1905. Popierius, pastelė. ČDM

Vidinės rimties ir tragizmo kupini mįslingi tapybos, muzikos, poezijos proza jo kūriniai meno tyrėjui yra lyg koks rubikonas, kurį judant profesinio tobulėjimo keliu pravartu įveikti. Norint geriau suvokti giliausias jo novatoriškas modernistines idėjas maitinančias versmes, privalu aiškintis asmeninį santykį su šio universalaus menininko kūrybiniu palikimu, dvasiniais ieškojimais, idėjomis, meniniais įvaizdžiais, simboliais ir metaforomis. Jo brandaus etapo dailės, muzikos, literatūros kūriniai žavi lakios vaizduotės ir minties skrydžių galia, stiliaus raiškumu, meninės išraiškos priemonių savitumu ir įstabia formų, spalvų, tonų, simbolių harmonija. Subtilesnio meno mylėtojo, pirmą kartą susidūrusio su Čiurlionio brandaus periodo dailės kūrinių, dėmesį patraukia meninių vaizdinių mįslingumas, egzotiškų rytietiškų motyvų gausa, neįprasta jų traktuotė, stulbinantis muzikalumo ir harmonijos jausmas. Jei ankstyvuosiuose Čiurlionio kūriniuose regime akivaizdžias sąsajas

su simbolizmo daile, brandaus sonatinio periodo paveikluose jau susiduriame su visiškai savita pasaulio interpretacija.

Tai buvo pradžioje vėlyvojo romantizmo estetinių idealų, o vėliau tragiško modernizmo pakraipos atsidavusio meninei kūrybai autentiško menininko intraverto tipas, panašus į pavaizduotą jo paveiksle „Tiesa“, kuris taip pat buvo vadinamas „Genijumi“ ir „Autoportretu“. Maksimalistiniais siekiais, begaliniu pasišventimu kūrybai Čiurlionis primena kinų ir japonų „meno kelio“ ideologijos adeptus, kurie atsiribodami nuo titulų, išorinių būties formų, savo gyvenimą, galiausiai, pašvęsdavo kūrybai, gamtos kontempliacijai ir jos metų ciklais besikeičiančio grožio įprasminimui. Menas ir jautrus santykis su supančiu gamtos pasauliu, įsijungimas ir dalyvavimas gamtos metų laikų virsmuose, jų autentiškas perteikimas meninėje kūryboje čia suvokiamas kaip gyvenimo tikslas ir aukščiausia vertybė.

Šio universalios tapybos, muzikos ir literatūros srityse besireiškiančio genijaus kūryba siejosi su neoromantizmo (simbolizmo) saulėlydžio ir pakeitusių Vakarų meno istorijos eigą pirmųjų užgimstančių klasikinio modernizmo krypčių užgimimo epocha. Jis savo kūryboje anksčiau brėžė kelius, kuriais vėliau abstrakcionizmo kūrimo keliu ėjo Vasilijus Kandinskis, metafizinės tapybos kūrėjas Giorgio de Chirico ir dodekafoninės, atonaliosios muzikos pagrindėjas Arnoldas Schönbergas, įkūrėjas naujosios Vienos muzikos mokyklos, palikusios gilų rėžį muzikos istorijoje. Čiurlionio kūrybos savitumo pažinimas iš tyrėjo, siekiančio atskleisti jo kūrybą maitinusias gelmines versmes, sudėtingų meno vaizdinių ir simbolių pasaulį, reikalauja ne tik estetikos, meno istorijos, psichologijos žinių, tačiau ir kitų humanistikos sričių bei gamtos mokslų pagrindų.

Aistringomis savo vietos meno pasaulyje ir naujų saviraiškos formų paieškomis, psichologiniu jautrumu bei pažeidžiamumu Čiurlionis stoja į vieną gretą su tragiškojo modernizmo pirmtakais ir korifėjais Vincentu van Goghu, Poliu Cézanne'u, Amedeo Modiglianiu, Chaimu Soutine'u, Arnoldu Schönbergu, Albanu Bergu, Marceliu Proustu. Kaip ir kitas Lietuvoje brenęs genijus Ch. Soutine'as, Čiurlionis atsidūrė panašioje užsitęsusių balansavimo nykaus skurdo ir kūrybinių laimėjimų nepripažinimo būsenoje. Vis dėlto, likimas lietuviškomis spalvomis prancūziškus kraštovaizdžius tapu-

Chaim Soutine. *Senas namas greta Šartro*. 1934. Drobė, aliejus

siam Ch. Soutine'ui buvo palankesnis – jis išvyko į Paryžių ir po daugybės nepriteklių metų sulaukė išsvajoto kūrybos pripažinimo.

Čiurlionį ir Soutine'ą pagrįstai galima priskirti prie vadinamųjų *artistes maudits*, t. y. likimo prakeiktųjų menininkų, kurių gyvenimo tragizmas, kova dėl savo novatoriškų siekių pripažinimo kūrybai suteikė ypatingą autentiškumą. Išvalgus Čiurlionio kūrybos žinovas ir vertintojas Aleksandras Benua, siekdamas paaiškinti Čiurlionio vėlyvajai kūrybai būdingą bėgimą į metafizikos sritį, taikliai pastebėjo: „Jis nedžiugina. Jis – tragikas, tačiau ne pesimistas“. Iš tikrųjų savo šviesių renesansinių universalistinių siekių neįgyvendinamumo jį supusiam pasaulyje suvokimas skausmingai palietė jo pasaulėžiūrą ir kūrybą. *Tragiškumas* greta *panmuzikalizmo*, gamtos pasaulio grožio aukštinimo bei vientisumo ieškojimas buvo vienas ryškiausių jo pasaulėjautos bruožų.

Kai retrospektyviai žvelgdamas į nueitą gyvenimo kelią mėginu atsekti pagrindinius impulsus, pastūmėjusius link Čiurlionio meninių vaizdinių pažinimo, pirmiausia iš pašamonės gelmių atkeliauja dar vaikystėje iš žvejojimo

M. K. Čiurlionis. *Ramybė*. 1903–1904. Popierius, pastelė. ČDM

valties regėti Veisiejus supusių ežerų Ančios, Veisiejų, Snaigyno tolimuose horizontuose krantų atspindžiai vandenyje, kurie visada man primena Čiurlionio paveikslo „Ramybės“ motyvus. Šie spalvingi vakaro saulės ir sutemų nutvieksti vaizdai jau daug dešimtmečių „lydi“ mane sapnuose, skatindami periodiškoms išvykoms, prisidengiant meškeriojimo aistra, į čiurlioniškų motyvų kupiną vaikystės ežerų prarastojo rojaus pasaulį.

Kaune mūsų didelė šeima gyveno dviejose skirtingose vietose Vytauto prospekte, priešais autobusų stotį ir Mackevičiaus gatvėje, greta Kauno meno mokyklos. Viena iš močiutės seserų aistringa kolekcionierė buvo Liudo Truikio kaimynė ir bendravo su juo. Motina pažinojo greta mūsų Karo ligoninės gatvėje gyvenusį Čiurlionio draugą ir bendražygį Petrą Rimšą, kurio daugybės skulptūrų ir medalių prikrautame bute man teko lankytis dar prieš stojant į Kauno dailės mokyklą ir vėliau jau įstojus į ją. Šie apsilankymai, tikriausiai, apsprendė mano skulptūros specializacijos pasirinkimą, kuris gerokai nustebino mano moksladraugius. 1961 m. motina prasitarė, jog iškart po P. Rimšos Išėjimo jo butas buvo kruopščiai saugumo užantspauduotas ir į jį nebuvo įleidžiami net artimieji.

Čiurlionio vaizdinių pasaulis lydėjo mane ir pradėjus mokslus Kauno dailės mokykloje. Būtent čia patyriau iškilių Kauno meno mokyklos tradicijų tęsėjų bei aistringų Čiurlionio kūrybos gerbėjų Česlovo Kontrimo, Algirdo Lukšto, o vėliau Liudo Truikio poveikį. Kildamas aukštais Žaliakalnio laiptais į šią mokyklą praeidavau pro šalia esantį Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės namą. Greta buvęs M. K. Čiurlionio vardo dailės muziejus man ir artimiausiam klasės draugui grafikui Romui Orantui, o vėliau ir kitam bičiuliui Algimantui Švėgždai buvo tarsi *sakralinė erdvė*, kurios lankymas paveikė visų mūsų tolesnių kūrybinių interesų kryptį.

Egzotiškas Čiurlionio meninių vaizdinių pasaulis vėliau, išvykus mokyti į Maskvos valstybinį M. Lomonosovo vardo universitetą Filosofijos fakultetą, skatino skirtingais studijų tarpsniais domėtis įvairių Rytų civilizacijų kultūromis, filosofijos, orientalistikos, estetikos, meno filosofijos, meno psichologijos palikimu bei naujienomis. Studijuodamas Estetikos katedroje, o vėliau jos doktorantūroje, įvairiose institucijose skaitydavau paskaitas apie Čiurlionio kūrybą, slapta pakviesdavau atvažiuoti kartu į Kaune esančią Čiurlionio paveikslų galeriją jo kūryba besidominčius įvairių kraštų – Prancūzijos, Šveicarijos, Belgijos, Japonijos, Didžiosios Britanijos ir kitų – mokslo bei kultūros žmones.

Gilindamasis MVU Estetikos katedroje į įvairias mokslinio pažinimo sritis periodiškai sugrįždavau prie Čiurlionio kūrybai skirtų tekstų rašymo. 1973 m. šie interesai sugulė į bemaž šimto puslapių apimties darbą „Simbolio ir menų sąveikos problema Čiurlionio estetikoje“. Ruošdamas šį darbą vos tik atvykęs į gimtąjį Kauną periodiškai aplankydavau netoli namų, Vytauto prospekte, Kęstučio gatvėje, įsikūrusią dailininko seserį Valeriją Čiurlionytę-Karužienę.

Ji pradžioje įdėmiai ir nepatikliai žvelgdavo į visus besidominčius jos brolio kūryba (man atrodė, kad tokiame santykiyje pirmiausia atsispindėjo iš stalinizmo laikų plaukusios fobijos, kita vertus, ir ją persekiojusi baimė, kad kiti neteisingai interpretuos jos mylimo brolio kūrybą). Tačiau vėliau ji ėmė atviriau dalintis savo mintimis ir prisiminimais. Mane tuomet labiausiai domino Čiurlionio menų sąveikos ir simbolių pasaulio ištakos, užsimindavau jai ir apie sąsajas su modernizmu bei teosofines idėjas. Deja, šia tema ji vengė

Valerija Čiurlionytė-Karužienė.
Restauravo J. Valiušaitis. ČDM

kalbėti ir pokalbį tuoj pasukdavo kita kryptimi. Iš jos klausinėdamas išgirdau mane dominusias istorijas apie jų mylimo tėvo ir Konstantino klajones į tolimas Druskininkų apylinkes bei lemtingą dabar jau *dingusių* mokslininkams neįkainojamą Konstantino dienoraščių bei pieštų atvirukų ir laiškų atidavimą Antanui Žmuidzinaičiui tuoj po Konstantino mirties.

Jaunystėje mane stebino, kad buvo žmonių, kurie dar prisiminė prieš daugiau nei pusę amžiaus vykusias pomirtines Čiurlionio kūrinių parodas. Vienas iš tokių buvo mano mokslo darbų vadovas – Antikos ir Vakarų klasikinės filosofijos žinovas prof. Valentinas Asmusas, kuris, dalindamasis prisiminimais apie Čiurlionio pomirtinių parodų sukeltą šurmulį, atkreipė dėmesį į teosofinius jo kūrybos aspektus. Šią išvalgą periodiškai prisimindavau ir pakliuvusią į dėmesio lauką teosofinę problematiką kaupiau kaip būsimą medžiagą, taip pat neapleidau ir darbinių užrašų.

Kita svarbi asmenybė, žinojusi Čiurlionio kūrybą, buvo unikalios erudicijos Michailas Bachtinas, jaunystės metus praleidęs Vilniuje. Jį 1970 m. kartu su savo bičiuliu šveicarų Charles Ridaux, rašiusiu mokslinį darbą apie M. Bachtino Vakarų viduramžių kultūros tyrinėjimus, aplankėme greta Maskvos esančiame Peredelkino, kur tuomet jis buvo apsistojęs rašytojams skirtoje sanatorijos tipo poilsio namuose. Susitikimo metu M. Bachtinas taip pat kalbėjo apie pomirtinių Čiurlionio parodų sukeltą šurmulį ir tuometinį jo kūrybos populiarumą. Šie sąlyčiai su M. Bachtinu ir Čiurlioniu vėliau iš Šveicarijos į Prancūziją dėstyti persikėlusiam Charles Ridaux paliko pėdsakus, jis tapo profesoriumi, žinomu Prancūzijoje viduramžių kultūros specialistu, paskelbė kelis Čiurlionio kūrybai skirtus straipsnius ir sukūrė milžinišką Čiurlionio kūrybai skirtą internetinį portalą prancūzų kalba.

Studijuodamas MVU doktorantūroje jubiliejiniais Čiurlionio gimimo šimtmečio metais (1975) dalyvaudamas jubiliejinėje Čiurlionio gimimo šimtmečiui skirtoje konferencijoje Vilniuje skaičiau jo tapybos ryšiams su modernizmu skirtą pranešimą. Deja, jis organizatoriams pasirodė perdėm radikalus ir „įtartinas“ savo ideologine orientacija, todėl konferencijos medžia-

gą perteikiančioje knygoje „Čiurlioniui 100“ (1977) mano straipsnis buvo grubiai cenzūruotas pagal naują tuomet plintantį metodą, skelbiant ne visą tekstą, o negailestingai trumpinant ir perpasakojant tik paskiras jo idėjas.

Po studijų MVU, 1977 m. grįžęs į Lietuvą ir dirbdamas dėstytojo darbą Valstybiniame dailės institute (VDI), vėliau pervadintame į Vilniaus dailės akademiją (VDA), patekau į man artimą ir Kauno meno mokyklos dvasios kupiną aplinką. Akademijoje dėstė daug Kauno meno mokyklos auklėtinių ir jų mokinių, Čiurlionio kūrybos gerbėjų, su kuriais, ypač Augustinu Savicku, Juozu Balčikoniu, Algirdu Petruliu, Vincu Kisarasku, Algimantu Švėgžda ir kitais, turėjau galimybę tiesiogiai bendrauti ir dalintis mintimis. Visą daugiau nei ketverius dešimtmečius užtrukusį pedagoginio darbo laikotarpį šioje institucijoje Čiurlionis buvo greta ir jo pavardė nuolatos išnirdavo įvairiose mano rašomose monografijose, studijose ir straipsniuose.

Nepaprastai svarbių mano intelektualinei biografijai stažuocių Sorbonoje, *Collège de France* ir *Institut d'Art et d'Archéologie de Paris I* metu priešais akis atsivėrė stulbinantis meno formų įvairovė Paryžiaus ir kitų Vakarų meno centrų muziejinės kultūros pasaulis, kuris padėjo geriau suvokti Čiurlionio dailės atsiradimo metu Europoje viešpatavusių neoromantinių ir modernistinio meno srovių aplinką. Kartu Paryžiuje atsivėrė svarbūs tolesniems čiurlionistiniams tyrinėjimams estetiniai, meniniai kontekstai, užsimezgė ryšiai su iškiliais Prancūzijos, lietuviškos išeivijos ir įvairių kitų šalių akademinio ir meno pasaulio atstovais, kuriuos stengiausi artimiau su pažindinti su Čiurlionio kūriniais.

Didžiulę įtaką mano požiūrio į Čiurlionio kūrybą ir orientalistinių jo kūrybos aspektų analizei bei sukonkretinimui turėjo kelionės po įvairius Rytų kraštus ir ypač pedagoginis darbas Japonijoje. Artimas bendravimas su Hidemichi Tanaka, Ken-ishi Sasaki ir kitais japonų mokslininkais padėjo ne tik iš vidaus pažvelgti į mane dar nuo mokslo Kauno dailės mokykloje laikų dominusių į Rytų civilizacijų ir tautų kultūros bei meno tradicijų savitumą, tačiau ir pasitikrinti anksčiau brendusias čiurlioniškojo orientalizmo idėjas.

Visos šios patirtys neišvengiamai atsispindėjo ir mano rašomuose Čiurlionio kūrybai skirtuose tekstuose. Nuolatos dirbdamas pedagoginį darbą VDA (taip pat daug metų skaičiau paskaitas VU, VDU, LMTA, LEU ir įvai-

riuose užsienio universitetuose) periodiškai sugrįždavau prie vis kitų Čiurlionio kūrybos aspektų tyrinėjimo. Taip pamažu kaupėsi jo kūrybai skirtų paskaitų, pranešimų ir daugybės parašytų, tačiau nespausdintų čiurlionistikos tekstų kraitis.

Nuo 1993 m., greta pagrindinės darbovietės VDA, lygiagrečiai pradėjau dirbti mokslinį tiriamąjį darbą daug kartų pavadinimus keitusiame Lietuvos kultūros tyrimų institute. Čia rengiau Čiurlionio kūrybai skirtas konferencijas, vykdavau į kitas konferencijas Lietuvoje ir užsienyje, daug dėmesio skyriau kryptingam naujos kartos čiurlionistikos specialistų, tarp kurių Salomėja Jastrumskytė, Nida Gaidauskienė, Stanislovas Mostauskis, Julius Vaitkevičius, Ingeborga Jūra, Dalia Micevičūtė, Žilvinas Svirgaris, Deima Katinaitė, Vyginas Orlovas, Ieva Kuzminskaitė ir kiti mokslininkai, rengimui.

Nepaisant jau daugiau nei šimtmetį įvairiuose kraštuose vykstančių Čiurlionio kūrybos tyrinėjimų, jo pasaulėžiūrinių, estetinių, ezoterinių nuostatų, dailės, muzikos ir literatūros palikimo pažinimo, iki šiol lieka „baltų dėmių“ ar vos paliestų problemų. Iki šiol menkai tyrinėti didžiuliai Čiurlionio aplinkos, marginalijose dėl įvairių istorinių bei ideologinių aplinkybių buvusių jo kūrybos problemų sluoksniai, nutylimi atskiri šio menininko gyvenimo epizodai, apeinamos aštresnės problemos, kurios dar ilgai audrins jo kūrybos mylėtojų ir tyrėjų vaizduotę. Kritinei, ideologiškai neangažuotai meno istorijai, nepaisant neabejotinai svarių čiurlionistikos laimėjimų, dar likę reikšmingi tyrinėjimo barai, kurie reikalauja kompleksinės tarpdalykinės analizės, naujų problemų formulavimo būdų, tyrinėjimo strategijų bei metodų. Kita vertus, pabrėžčiau, kad *kiekviena istorinė epocha ar esminis civilizacinis, kultūros istorijos lūžis suaktualina vis kitas šio genialaus menininko kūrybos briaunas ir atveria tyrėjams vis naujas pažinimo erdves.*

Ši monografija yra dar vienas bandymas savitai interpretuoti kai kurias svarbias jo kūrybinio palikimo problemas. Prisipažinsiu, ilgai nesiryžau skelbti šios su pertraukomis daugiau nei keturis dešimtmečius rašytos knygos, nes darbo ties ja metu nuolatos atsiverdavo vis naujos tyrinėjimo sritys ir kito veikalo struktūra. Paskelbęs įvairiomis kalbomis per tris dešimtis Čiurlionio kūrybai skirtų straipsnių, o pastaraisiais metais ir dvi monografijas „Teosofinės meno filosofijos idėjų atspindžiai Stabrausko ir Čiurlionio

Janas Buřhakas. *Vilniaus panorama*. XX a. pr.

tapyboje“ (2021) ir „Čiurlionio orientalizmo metamorfozės“ (2022), pagaliau, pasiryžau išleisti ir šią trečiąją monografiją, kurios teorinį pagrindą sudaro ilgai brandinti tekstai ir įvairiose konferencijose perskaitytų pranešimų idėjos bei įžvalgos. Pagrindinis autoriaus tikslas – įvairiais filosofiniais, estetiniais, menotyriniais ir kitais socialiai aktualiais aspektais išanalizuoti sudėtingą Čiurlionio kūrybinį palikimą ypatingą dėmesį skiriant čiurlionistikos marginalijose buvusioms problemoms, išryškinti jo kūrybos savitumą XX a. pradžios meninių ieškojimų ir virsmų aplinkoje.

Šios trimis tomiais leidžiamos monografijos originalumas pirmiausia išryškėja holistiniais principais paremtoje *konceptualioje probleminėje* pagrindinių Čiurlionio kūrybos aspektų analizėje. Mane nuo jaunystės, kai pasinėjau į Čiurlionio kūrybos tyrinėjimus, visuomet labiausiai domino akademinės čiurlionistikos marginalijose buvusios problemos. Kai kurios iš jų pastaraisiais metais jau atsidūrė intensyvesnių čiurlionistinių tyrinėjimų lauke. Šioje tarsi sumuojančioje pusę amžiaus mano tyrinėjimus daugiatomėje

monografijoje pagrindinis dėmesys tešiant minėtas neklasikines nuostatas pirmiausia sutelkiamas į Čiurlionio universalizmo, novatoriškumo, estetinių požiūrių, egodokumentikos, mitopoetinio mąstymo, Rytų Azijos dailės tradicijų, teosofijos, C. Flammariono idėjų poveikio, abstrakcionizmo, poetinio siurrealizmo, metafizinės tapybos apraiškų, meninės kūrybos procesų psichologijos, kompozicijos, perspektyvos, spalvos, ritmo, psichinės patologijos, Čiurlionio kūrybos marginalizavimo ir kitas problemas. Jos ir sudaro šio didžiulės apimties veikalo struktūrinį ir teminį pagrindą.

Joje taip pat sistemingai probleminiu požiūriu analizuojama Čiurlionio kūrybinė evoliucija nuo ankstyvųjų iki vėlyvųjų kūrinių trijose jo meninės raiškos srityse *tapyboje, muzikoje ir literatūroje*. Pagrindinį dėmesį sutelkiant į vaizduojamosios dailės problemas. Teksto pradžioje glaustai aptariamos šio universalaus menininko kūrybos ištakos, muzikos ir dailės studijos Varšuvoje ir Leipcige, pagrindiniai jo universalizmo, novatoriškumo bruožai, tyrinėjamos estetinių požiūrių sąsajos su romantikų, neklasikinės meno filosofijos, „Jaunosios Lenkijos“ ir „Meno pasaulio“, simbolistų ir modernistų požiūriais. Gvildinama daugelis Čiurlionio orientalizmo aspektų, pirmą kartą išsamiau analizuojami Camille Flammariono idėjų įtaka Čiurlionio kosmizmui, jo mitopoetinio ir simbolinio mąstymo ypatumai, teosofijos įtakos pėdsakai: ezoterizmui būdingi mįslingi geometriniai ženklai, užšifruoti kriptografiniai užrašai, simboliai, metaforos ir archetipiniai vaizdiniai.

Toliau aptariamas Čiurlionio kūrybinis potencialas, jo meninio kūrybos proceso ypatumai, meninės erdvės ir meninio laiko koncepcija, jos poveikis novatoriškam tapybos ir muzikos sąveikos problemų sprendimui, analizuojami romantinių *Gesamtkunstwerk* estetinių idealų įkvėpti muzikinės kompozicijos perkėlimo į vaizduojamąją dailę principai. Su minėtomis problemomis tiesiogiai siejosi ir meninės erdvės bei meninio laiko supratimas, kuris kiekviename kūrybinės evoliucijoje etape patyrė esminius pokyčius. Ankstyvajame „literatūrinio psichologinio simbolizmo“ etape Čiurlionio kūryboje vyravo tradiciniai realistinės, secesinės ir simbolistinės dailės meninės raiškos principai, vėliau po trumpo naujų meninės išraiškos priemonių paieškų tarpsnio iškilo jau su abstrakcionizmu, poetiniu siurrealizmu ir metafizine tapyba susiję plastinės kalbos klausimai.

Analizuojant po Čiurlionio kelionių į Europos kultūros ir meno centrus išryškėjusį jo pasinėrimą į menų sąveikos ir į formalias plastines dailės problemas, parodoma, kad jas spręsdamas lietuvių menininkas pradėjo tapyti vis plačiau remtis iš savosios kompozitoriaus patirties perimtais muzikinių meninės išraiškos priemonių analogais tapyboje. Iš čia sprendžiant tapybos ir muzikos glaudesnės sąveikos problemas kilo jo naujas konstruktyvus požiūris į muzikinių garsų, jų tonų santykius su spalva, įvairiausiais toniniais jos atspalviais, vingriomis ritmingomis linijomis, muzikines pauzes imituojančiomis tuščiomis erdvinėmis, geometrinių formų arabeskinėmis struktūromis ir kitais komponavimo principais. Šie ieškojimai ir atradimai meninės išraiškos priemonių srityje lėmė svarbius Čiurlionio meninės erdės ir meninio laiko sampratos pokyčius, netikėtus kompozicinius sprendimus, pasaulio vaizdavimą iš „paukščio skrydžio“ regėjimo taško. Paveiksluose išryškėję nauji kompoziciniai, perspektyviniai erdviniai sprendimai, muzikinės kalbos analogai tapyboje vedė į jo kūrybinį kelią vainikavusį sonatinės tapybos periodą.

Jame buvo sukurtos žymiosios tapybinės sonatos, kuriose skleidėsi sonatinio periodo paveikslų ciklams būdingi harmoningi erdviųjų, ritminių, linijinių struktūrų ir arabeskiųjų formų santykiai. Jie buvo pasiekti sparčiai tobulėjančiu grynai formaliųjų plastinių tapybos aspektų įvaldymu, linijinių ir ritminių struktūrų bei neužpildytų tuščių paveikslo plotų emocinio poveikio suvokėjui galios išryškinimu. Maksimalaus muzikalumo siekis tapyboje pastūmėjo dailininką į vidinių muzikaliųjų tapybos meninių formų vidinės morfologinės architektonikos pažinimą, kuris jam padėjo pasiekti savo vėlyvosiose tapybinėse sonatose įstabią formų harmoniją.

Galusiai dėmesys perkeliamas į Čiurlionio jausenos ir atminties įtakotą savitą spalvos ir kolorito sampratą, kuri siejosi su menininką nuo vaikystės lydėjusios Dzūkijos gamtos pasaulio refleksija. Remiantis konkrečių pavyzdžių analize parodoma, kad tėvynės gamta, jos miškai, laukai, upės buvo pagrindiniais šio menininko kūrybinio įkvėpimo šaltiniais. Aptariant čiurlioniškos koloritinės sistemos savitumo ištakas, atskleidžiamas dailininko santykis su gimtosios Dzūkijos spygliuočių miškų žaluma, kuri tampa vyraujančia brandaus Čiurlionio paveikslų koloritinės sistemos spalva.

Ypatingas dėmesys monografijoje yra skiriamas Čiurlionio tautiniam sąmonėjimui, persikėlimui į Vilnių, santykiams su mūza ir žmona Sofija Kymantaite ir aktyviam įsijungimui į po 1905 m. revoliucijos išryškėjusį lietuvių tautinio atgimimo procesą, intensyvėjantį lietuvių kilmės dailininkų parodinių gyvenimą bei stiprėjančias lietuviybės apraiškas. Formuodamasis lenkiškosios, lietuviškosios ir gudų kultūrų sandūros paribių civilizacinėje erdvėje, puikiai valdydamas lenkų kalbą ir augdamas lietuviškų tradicijų įtakotoje šeimoje, Čiurlionis kaip ir jo artimiausi dailės mokytojai Kazimieras Stabrauskas ir Ferdynandas Ruszcycas buvo savo savimone ir istorine atmintimi neseniai gyvavusios ir iš Europos žemėlapiu išnykusios, tačiau vis dar savo kultūrinę energetiką spinduliuavusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės multikultūrinių ir polikonfesinių kultūros bei meno tradicijų paveldėtojas. Tačiau skirtingai nei du minėti jo tiesioginiai dailės mokytojai, gilindamasis į tragišką Lietuvos istoriją Čiurlionis, greta daugybės bendrų lietuvių ir lenkų kovų prieš rusiškąją hegemonizmą tendencijų, XX a. pradžioje skleidžiantis „tautų pavasario“ idėjoms ilgainiui vis aiškiau suvokė lietuvių ir lenkų tautų tolesnės kultūrinės raidos kelių skirtingumą. Todėl kitaip nei minėti sulenkėję jo mokytojai, tapę iškiliais lenkų dailės atstovais, Čiurlionis, suartėjęs su lietuvių tautinio atgimimo šalininkais, savo valios ir kryptingo kultūrinio angažavimosi pastangomis sugebėjo sugrįžti prie savo pirmapradžių tautinių lietuviškų šaknų.

Knygos pabaigoje detaliam aptariamas paskutinytis su jo kelionėmis į Sankt Peterburgą susijęs gyvenimo ir kūrybos etapas, kuriame ilgainiui įsivyravo melancholijos, depresijos ir sąmonės skilimo tendencijos, iškeliančios psichopatologinių problemų svarbą bei pasibaigusią ankstyva mirtimi, tragišką Čiurlionio gyvenimo pabaigą. Knyga užbaigiama jo pomirtinių parodų ir kūrybos marginalizavimo problemų aptarimu. Pasirinkta įvairiaaspaktė kompleksinė meninės kūrybos ištakų, pasaulėjautos, įvairių kultūrinių, socialinių, etnopsichologinių kūrybą veikusių veiksnių analizės strategija padėjo autoriui judant nuo bendresnių prie siauresnių problemų aptarimo skverbtis į slėpiningus Čiurlionio meninio pasaulio suvokimo sluoksnius ir pateikti savąją Čiurlionio kūrybos fenomeno interpretaciją.

Paskiriems šios knygos skaitytojams, tikriausiai atrodys perteklinis jos pavadinime sąvokos „nesuprastas“ atsiradimas. Gal būt, man oponentai paprieštaraus, kad originalaus judančio nepramintu kūrybos keliu genijaus tikroji lemtis ir yra likti savo gyvenamu metu nesuprastam ir Čiurlionis tėra tik dar vienas ryškus šios tiesos patvirtinimas. Tačiau vis dėlto mano daugiau nei pusę amžiaus Čiurlionio kūrybą tyrinėjusio mokslininko akimis būtent susidūrimas su savo siekių nesupratimu apnuogina jo gyvenimo ir kūrybos pagrindinį nervą ir galiausiai, apsprendžia būties tragizmą. Šio genijaus pasaulio suvokimui būdingas iš giliausių lietuvių liaudies meno versmių kylantis pirmąpradžio archaiškumo susipynimas su užgimstančio tragiškojo modernizmo humanistinio sparno atstovams būdingu meninių siekių autentiškumu ir maksimalizmu.

Rengiant spaudai šią daugelį metų su skirtingo ilgio pertraukomis rašytą knygą labai padėjo dar studijų pradžioje iš puikaus antikos, vokiečių klasiikinės filosofijos ir estetikos žinovo prof. Valentino Asmuso gautos svarbios mokslinio darbo metodikos žinios. Nuolatos pabrėždamas, kad mokslininkui neverta akiai pasitikėti savo atmintimi, jis išmokė atskiruose kortelėse sistemingai konspektuoti su pagrindiniais mokslinių tyrinėjimo laukais susijusias knygas, straipsnius, telkti įvairius darbinius užrašus, raštu fiksuoti svarbesnius dialogus, kylančias mintis, pamąstymus lankantis muziejuose ar kituose kultūriniuose renginiuose. Šis nuo pirmųjų studijų metų tvirtai susiformavęs ir iki dabar išlikęs įprotis, pavyzdžiui, 1981–1982 m. pirmosios stažuotės Sorbonoje ir *Collège de France* metu buvo apvainikuotas apie 11 000 išrašų kortelių ir ilgam tapo svarbia pagalbine mokslinio darbo priemone rašant šią ir daugelį kitų mano knygų. Iš tikrųjų, išskleidus priešais akis viena tema susietus dešimtmečiais darytus išrašus, netikėtai atsiskleidžia daug anksčiau nepastebėtų įžvalgų, kurios padeda įvairiapusiškiau ir platesnėje istorinėje perspektyvoje aptarinėti konkrečių tekstų rašymo metu kylančias problemas.

Kita vertus, nuo 1981 m. paakintas menotyrininko Jurgio Baltrušaičio jaunesniojo ir André Malraux bei Aby Warburgo knygų skaitymo dirbdamas specializuotose Prancūzijos, Šveicarijos, Japonijos ir kitų šalių bibliotekose bei archyvuose nuolatos rinkau ir sisteminau man atrodančią vertingiausią

ilustracinę medžiagą, kurios per daugiau nei ketverius dešimtmečius sukau-
piau didžiulį fondą. Todėl ir šiame daugybę sudėtingų Čiurlionio gyvena-
mos epochos meno reiškinių gvildenančiame leidinyje plačiai pasitelkiamas
svarbus tekstą papildantis iliustracinis pjūvis. Jame gausiai panaudojama
unikali, dalis jos niekada neskelbta, iš įvairių archyvų ir žmonių pasisemta
Čiurlionio aplinkos iliustracinė medžiaga, kurios reikšmingą dalį teikė dau-
gelis plačios Čiurlionių giminės atstovų, pirmiausia Valerija Čiurlionytė-Ka-
ružienė, Danutė Palukaitienė, Kastis Zakis, Romas Lileikis, Ariadna Čiurlio-
nytė ir kiti. Jiems esu nepaprastai dėkingas už parodytą pasitikėjimą, paramą
ir širdingumą.

Autorius reiškia gilią pagarbą ir dėkingumą profesoriams Valentinui As-
musui, Jevgenijui Jakovlevui, Mikel Dufrenne'ui, Marivon Saisson, Hidemi-
chi Tanakai, Ken'ichi Sasakiui, Charles Ridoux už konsultacijas ir suteiktą
galimybę dirbti mokslinį darbą universitetuose Paris–I (Sorbonne), Paris–
VII (Diderot), Paris–X (Nanterre), *Collège de France*, Sendai, Kioto, Toki-
jo, Berno ir kitų kraštų universitetinėse bibliotekose. Nepaprastai dėkingas
Charles Ridoux už daug metų besitęsiančius bičiuliškus ryšius, nuolatinį
bendravimą laiškais ir dosnų dalijimąsi mintimis bei pastebėjimais. Dėkoju
visiems, ypač Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui už Čiurlio-
nio darbų reprodukcijas ir fotografijas. Nuoširdžiai dėkoju monografijos re-
cenzentams prof. Jonui Bruveriui, prof. Rokui Zubovui ir doc. dr. Rimantui
Astrauskui, redaktorei Margaritai Dautartienei, dailininkei Skaistei Ašmena-
vičiūtei, LKTI Komparatyvistinių kultūros tyrimų skyriaus laborantei Ingai
Laužonytei ir visiems, padėjusiems parengti šią monografiją spaudai.